

DE LA CALVARUL LUI LIVIU REBREANU LA „CALVARUL” LUI NICULAE GHERAN

Ion Filipciuc

*Deunăzi am tras o fugă până la Bistrița, două ceasuri de moșăială, într-un autobuz, printre obcinile Bucovinei și prin Bârgaiele Ardelene, și am căutat cele două volume **Rebreniana**, studii, documente, articole, publicate de Niculae Gheran la Editura Academiei, 2017, dar fiindcă nu le-am găsit în baștina marelui prozator – o dusă și-o venită și-o zi prăpădită –, am luat mintenaș drumul spre București, că de aici răsare soarele pentru toți românii. Întrucât, în tentativa de a înțelege un text scris de Liviu Rebreanu, eu merg pe ... gheara exegetului Niculae Gheran, care a ras totul și mai mult decât se rezvedește tipărit, iar pe acest făgaș trag nădejde că se poate păși sau ispăși mai departe.*

Cunoscut din cărțile: Gh. Brăescu, 1962; Tînărul Rebreanu, 1986; Sertar, Evocări și documente, 2004; Cu Liviu Rebreanu și nu numai, 2007; Liviu Rebreanu – prin sine însuși (în colaborare cu Andrei Moldovan), 2008; Arta de a fi păgubaș, I, 2008; II, 2010; III, 2012 și IV, 2014, Niculae Gheran este un păgubaș de cursă lungă, încât cititorii îl vor aștepta mereu la un ...colț de cotitură editorială. Așa că în Bucureștiul iubit de boschetari și tot pe-atâția parlamentari, pun mâna pe cele două volume, I–570 p. și II–541 p., și le citesc pe sărite și pe nerăsuflăte:

vol. I - Cuvânt înainte și înapoi, p. 5; Cronologie (unde datele ar trebui înscrise, cu ziua luni, marți..., dacă tot ne-au lăsat strămoșii latini asemenea repere; apoi stil vechi și stil nou, pentru a nu deruta urmașul cetitor de astăzi), p. 17; I. STUDII ȘI SINTEZE (Confesiuni, p. 55; La semicentenarul „Pădurii Spânzuraților” – file de istoria cărții, p. 106; Mobiluri tainice [despre fratele Emil], p. 119; La reconsiderarea romanului „Gorila”, p. 162; De vorbă cu Puia Rebreanu despre „Junal”, p. 257; Scrisori către Rebreanu, p. 431), II. VARIA (Ofițer și deținut, p. 449; Rebreanu – slove din închisoare, p. 493; „Cea mai săracă femeie” [despre Puia Florica], p. 534; Când rufele se spală în familie, p. 546; Indice de nume, p. 549; Structura ediției critice „Opere” – Rebreanu (vol. I–23, lucrări complementare și distincții acordate, [adică icoana unei râvne editoriale uriașe, uneori apreciate și cu câte un firav premiu]) p. 563;

vol. II –VARIA (continuare): A fost Rebreanu antisemit?, p.7; Cu Argezi între proză și poezie, p. 27; Până la Dumnezeu te mănâncă Sfinții, p. 51; Copiii – toiagul bătrâneților, p. 76; În jurul unui pseudonim [Puck al lui L. Rebreanu], p. 133; Însemnări I–V (din periplusul editorial prin

Bistrița), p. 200-220; III. ADDENDA, interviuri cu Niculae Gheran, p. 295-438; Corespondență adnotată, p. 439, și Indice de nume, p. 525)

Firește că nu menționez decât vreo câteva și precizez că asemenea texte au fost publicate anterior ca prefete Caiete, 1974, L. R., Opere 10, 1981; Rebreanu la lumina lămpii, 1981; Golanii, 1984; Opere 17 și 18, 1998; sau articole prin revistele „Steaua” și „Tribuna” din Cluj, „Adevărul literar și artistic”, „Observator cultural”, „Flacăra” și „Cultura” din București, „Mesagerul literar și artistic” din Bistrița, „Argeș” din Pitești, „Cronica” din Iași, culegerea de față oferindu-i cititorului o adevărată comoară strânsă grămadă.

De exemplu, cumpănind zilele fatidice, 13 și răsturnatul 31, invocate de prozator în **Ciuleandra**, ajung la concluzia că Liviu Rebreanu a folosit calendarul din anul 1927 și nu face greșeala de a dispune nunta Mădălinei cu Puiu Faranga în Postul Mare, ci musai a doua zi după Sf. Paști.

Din ms. reprodus în proaspăta ediție mai culeg încă trei exemple cu buclucașa cifră „13”, la vremea exilului din 1918, și anume:

Sâmbătă, 13 iulie, chemarea la poliția militară austriacă;

Miercuri, 31 iulie – Focșani-Tecuci; noaptea, Iași [la] Sorbul;

Sâmbătă, 13 oct. – de la Elvira [Popescu] – 455,50 lei;

Marți, 13 nov. – Găsesc acasă la Fanny – 200 lei. (**Rebreniana**, vol. II, p. 158-159)

Spre a proba că obsesia lui Puiu Faranga nu este altceva decât o transcripție cronistică din viața lui Liviu Rebreanu, iau în seamă notațiile răzlețe, pe simple file de calendar, cu datare stil vechi-stil nou, dintre zilele de „joi, 1-14 ian. Mă scol la 12. la 3 întâlnire cu N. N. Hârjeu. „Imperial” pentru bani la „Scena”. N-a venit Mitică cu Mary [cumnați] la masă. Loton până la 2 noaptea.” și marți, 23 iun.-6 iul. Scrie lui Coca”. Pentru că nu au și mențiunea anului, editorul, corelând amănunte despre revista „Scena”, ziarul „Minerva” și secretariatul lui Liviu Rebreanu la Societatea Scriitorilor Români, propune anul 1915, ceea ce este exact la verificarea cu un calendar din acel an. Truda editorului de a stabili precizia datelor în confruntare cu o colecție de ziare e totuși pierdere de vreme când orice biograf nimerit ar fi să-și facă mai lesne un șir de... calendare din anii viețuirii scriitorului cercetat. Și nu va fi chip să greșască!

În legătură cu însemnările „luni, 5-18 ian. Fanny dim[ineta] raclaj la Gh. Nanu; adusă acasă la 12. I-e rău. Gh. Nanu vine s-o vadă”, Niculae Gheran afirmă că „unele dintre ele sugerându-ne dureri ascunse, asupra cărora Rebreanu nu va reveni niciodată”. (Ibidem, p. 131-132) „Durerea ascunsă” în această zi ar trebui glosată astfel: la acea oră, Liviu Rebreanu, întâiul născut, Alfa, într-o familie cu 14 odrasle, are frumoasa

vârstă de 30 de ani, o lună și 21 de zile, este însurat de trei ani și o săptămână (12 ianuarie 1912) cu tânăra actriță Ștefana Rădulescu și în acest răstimp conjugal iubita consoartă refuză să-i zămislească măcar un copil. Iar prozatorului nu rămâne altceva de făcut decât să-și înfățișeze năpasta sub oarece vâl artistic, ceea ce poate fi reperat într-un manuscris (B. A. R., Ms. Rom. 4751, f. 2):

„Nuvela (2)

I. Scriitorul sosește în odăița lui, cu sufletul plin de fericirea iubirii: a cunoscut-o pe ea, îl iubește, vor fi fericiți. Să citească nu poate. Să scrie! Fericirea e marea inspiratoare a talentului. Ce poate fi mai interesant ca iubirea fericită?... Se așază. Idila fericirii – el și ea. Găsește numele. O nuvelă a fericirii începe să scrie. Textu. Munca... Obosește, întrerupe.

A doua zi către critic: Sânt fericit, înfinit... Mă însor și am scris o nuvelă... cum nu s-a mai scris. Ăsta-i efectul fericirii... I-o citește ei și ea e încântată. Îl sărută.

II. Un an trecut: s-a însurat. S-a sfârșit fericirea. Ea e cicălitoare și-i cere să scrie romane, să câștige ca să aibă ea rochii, lux etc. Într-o seară el: «Azi mă simt inspirat... Cred că am să fac ceva extraordinar, să sfârșesc nuvela ceea». Ajunge acasă și ea îl primește moșfluză. Îi spune ce vrea și ea răspunde că-i o prostie. Vorbe, ceartă, scandal. El trăneste ușa și trece în biurou. Scotoceste furios prin hârtii. N-a mai scris nimic; a făcut mereu planuri... Și totuși va scrie... Asta îl va recompensa pentru neplăcerile realității. Citește; într-adevăr idiot, adică nu, trebuie doar să-i adaoge un sfârșit neașteptat... Și scrie: o pedepsește pe ea, bătându-și eroina, omorând-o.

A doua zi, către critic: Dragă, numai viața e creatoare în artă... Hai să-ți citesc nuvela...

- Slăbuță... E lipită cu pap, dragul meu... Lipsește motivarea...
- Motivarea... Se poate... Dar viața nu e motivare?
- Viața e viață, pe când arta e și altceva!”⁵⁰

Crochiul va fi dezvoltat în **Cântecul lebedei**, 1919, unde Anișoara, iubita unui ofițer, este îndrăgită foarte de un tânăr bogat, care o cere în căsătorie de la părinții fetei, fără a pretinde și zestrea obișnuielnică, și se crede cel mai fericit bărbat, nemandorind altceva de la viață decât un copil. Iluzia fericirii se risipește însă în momentul în care frumoasa, blânda și tăcuta lui soție își va sfârși viața în urma unui tănuț avort. La întrebarea

⁵⁰. cf. N. Gheran, **Zicale**, „Mesagerul literar și artistic”, Bistrița, an V, nr. 8 (67) august 2004, reproduș în **Rebreniana**, II, p. 168.

bărbatului „De ce?”, cuvintele muribunde cad ca o ghilotină: „Nu te-am iubit niciodată.”

Este drama bărbatului Liviu Rebreanu, într-o primă ediție, luni, 5-18 ianuarie 1915. Căci urmează o ediție revăzută și adăugită, ce se petrece în București, după cum aflăm dintr-o scrisoare din ziua de marți, 1.XI., d. a. [1926]:

„Fănicule drag și scump,

Bravo ție! Ai scăpat. Desigur cu multă emoție și suferință, dar s-a sfârșit. De acum, în câteva zile, vei fi ca o floare. Numai până atunci să fii cuminte, să nu te agiți, să stai liniștită. Mult a fost, puțin a rămas și ce era mai greu a trecut.[...]

Am sosit azi-dimineață la 9 la Sanatoriu, dar nu m-am arătat când ai trecut spre sala de operație ca să nu-ți sporesc emoția. Îmi spusese sora superioară că ai mai pierdut din superbul tău curaj de ieri și deci n-ar fi fost prudent să mai intervii și amestecul meu peste îngrijorările tale firești. Am așteptat apoi acolo, în sala de așteptare. A durat lung, părea că nu se mai sfârșește. În cele din urmă la 10 ¾, dr. Ionescu veni și-mi spuse că s-a terminat foarte bine. Dar tot te-a mai reținut acolo, în sala de așteptare, până ce au făcut pansament altei doamne. În sfârșit, peste vreo zece minute, te-am văzut adormită, liniștită, puțin mai palidă, cum te-au urcat sus cu ascensorul, sub directă îngrijire și supraveghere a d-rului Stürner. Apoi profesorul m-a chemat și mi-a arătat ce a scos. Am să-ți povestesc poimăine ce am văzut. Sărăcuța de tine, de aceea te plângeai mereu de dureri și necazuri. Profesorul îmi spune că toate au mers foarte bine, că nu e motiv de nici un fel de îngrijorare și că de-aici încolo ai să fii sănătoasă tun, dispărându-ți migrenele și diversele tulburări care ți-au amărât atâtea zile. I-am mulțumit și l-am rugat să te aibă și de-aici încolo în aceeași grijă prietenească. [...]

Măine voi trece iar după-amiazi pe la 3 ½, să te văd și să-ți las câteva rânduri, apoi joi vom veni cu Puia să mai povestim. Sper că până atunci vei fi deplin bine și bună de taifas.

Acum te îmbrățișez cu toată iubirea, mult de tot,
Liviu”

Pe epistolă, peste 10 zile, Fanny adaugă: „Operația a fost făcută la Sanatoriul dr. Gerota. Am fost operată de apendicită și un fibrom de mărimea unei mandarine. Uf! Bine că am scăpat. F. L. R., 11 noiembrie 1926”.⁵¹

⁵¹. B. A. R., S I(201) – CMLXXIII, Inv. 231.345 (cf. Liviu Rebreanu, Fanny Rebreanu, *Intime*, Text ales și aparat critic de Nicolae Gheran, stabilirea textelor în colaborare cu Dana Hiticaș-Moldovan, Teodor Papuc și

Doctorul Dimitrie C. Gerota s-a născut în 17 iulie 1867, la Craiova, unde urmează clasele primare și liceul (1886), după care se înscrie la Facultatea de Medicină din București, pentru ca în decembrie 1887 să fie admis medic intern al Eforiei Spitalelor Civile; din aprilie 1888-1889, fiind preparator la Institutul de Anatomie, iar din octombrie 1889 până în toamna anului 1892 să lucreze ca preparator în Clinica Chirurgicală din București. În 16 iunie 1892 este titrat doctor în medicină iar între 1893-1897 își completează studiile de specialitate în Germania cu prof. Waldeyer, Bergman, Bardeleben și Schäffer. Lucrează apoi în Franța la Gyon, Terrier și Farabeuf; va fi o vreme asistentul prof. Waldeyer la Institutul de Anatomie din Berlin (1895). Reîntors în București, va trudi de la 10 octombrie 1897 pînă în 1914 și ca profesor de anatomie de Belle-Arte unde îl îndrumă pe tînărul sculptor Constantin Brâncuși să realizeze celebru Ecorșeu

Între lucrările de specialitate, chirurgul Dimitrie C. Gerota, publică în 1929 și tratatul **Apendicita**, însă din cazurile prezentate, cu simptome, operații, urmări și inițiale ale pacienților, lipsește Ștefana Rebreanu, poate chiar din pricină că intervenția din ziua de 1 noiembrie 1926 nu s-a făcut pe ...apendicită! Drept pentru care, profesorul de la sanatoriul unde va fi internat Puiu Faranga va purta anagrama... Demarat.

În acel ceas, bărbatului Liviu Rebreanu îi mai trebuiau 26 de zile pentru a împlini vârsta de 41 de ani și a constata cu amărăciune că, în urma celor aproape 14 ani de viață matrimonială, Fanny a evitat, cu toate riscurile, să-i aducă pe lume un copil, ceea ce trebuie tradus prin: „Nu te-am iubit niciodată.” Peste două luni și patru zile, în noaptea de 4 ianuarie 1927, prozatorul se așează la masa de scris, însăilându-și răzbunarea și mărturisind îndată după apariția romanului **Ciuleandra**: „Pe Mădălina am ucis-o eu...”

Precum vedem, și din **Ciuleandra** lipsește ..., „motivarea”. Asta nu ne oprește să o căutăm în viața prozatorului și să dezlegăm taina acestui omor din senin, că degenerescența și ereditatea nu au nici o noimă într-o crimă conjugală. Prozatorul va explica tăcerea din **Ciuleandra** prin imprimarea (1927) manuscrisului cu **Cântecul lebedei** concomitent cu repețirea „Taci... Taci... Taci”, rostită de Puiu Faranga, întocmai ca un insert într-un film mut. În fapt, forța romanului stă în tăcerea ce înfășoară cele cinci glasuri: al pămîntului (mama Mădălinei), al sîngelui (Policarp Faranga), al iubirii (Mădălina și medicul Ion Ursu), al morții (Puiu Faranga) și al rațiunii (gardianul Andrei Leahu).

Sub armura obiectivității Liviu Rebreanu își ascunde și oblojește inima însângerață, fără măcar a clipi din ochii aburiți cu spaimele morții:

*„Uneori simt cu mare luciditate cum mi se scurge în picături lente sângele și viața ca să se transforme în altă viață și alt sânge, să se transfigureze în oameni noi și într-un univers nou. De multe ori ostenit, extenuat, aș vrea să mă smulg din frământarea asta singuratecă, să beneficiaz de bucuriile mărunte, banale, dar bucurii ale vieții care trece în ritm din ce în ce mai vertiginos. Și nu se poate. E o vrajă care mă readuce la masa de scris, o chemare misterioasă, care mă face să uit tot restul și să-mi trăiesc toate satisfacțiile într-o lume de ficțiuni, dar cu atâta intensitate, de parcă ar fi mai reale decât realitatea.”*⁵²

Ceea ce va avea de îndurat și editorul său, spre a separa apele de uscat și a desluși scrisa olografă a prozatorului, diferența dintre edițiile revăzute și adăugite, interviurile, anchetele, cronicile, corespondența și orice petec de hîrtie care ar putea da seama despre un adevăr referitor la viața și opera lui Liviu Rebreanu.

Combătând sau ironizând fantasmеle hăituite de către diferiți biografi și exegeți rebrenieni, Nicolae Gheran își face un bilanț hotărît: «Eu niciodată nu am scris din „amintiri”, câtă vreme documentele m-au ajutat și mă vor ajuta să pledez în favoarea unor adevăruri menite să însenineze orizontul biografic al unui mare scriitor român.» (**Rebreniana**, II, p. 545)

Numai că în cazul lui Liviu Rebreanu avem câte un orizont biobibliografic pentru fiecare carte. Faptul însemnând că necazurile din **Calvarul** lui Liviu Rebreanu, din anii 1918-1918, nu s-au mântuit între decembrie 1918 și martie 1919, când prozatorul își dă spovedania la tipar; se vor înăspri și prelungi, în etape și popasuri, până în ziua de 1 septembrie 1944, încât Nicolae Gheran, prins în mrejele acestui blestem editorial, a preluat povara, liber și nesilit de nimeni, pentru a scoate la liman adevărul tănuit sub faldurile fiecărei cărți.

Și fiecărei opere i-a deschis un dosar, „ca la poliție”:

«1. Când a avut loc „delictul”, respectiv datele bibliografice ale lucrării (ediția princeps, reeditările, traducerile și cota manuscrisului, dacă există în vreo arhivă); 2. Declarația făptașului, preluată din interviuri, jurnalele sale sau epistole; pe scurt ce relatează inițial și în timp autorul despre propria lui operă, inclusiv contrazicerile pe aceeași temă; 3. Ce spun martorii, respectiv ecoul scrierii în epocă și postumitate, în ordinea pronunțărilor; 4. Care este adevărul în lumina urmelor descoperite la locul „crimei” (reproducerea caietelor de creație și a

⁵². Liviu Rebreanu, scrisoare din Valea Mare, 14 aprilie 1938, către Puia-Florica Vasilescu; cf. Liviu Rebreanu, *La lumina lămpii*, p. 27-279, și Nicolae Gheran, *Tinărul Rebreanu*, 1986, p. 413.

variantelor de text, prilej de a corecta greșelile strecurate în ultima ediție, considerată din comoditate „definitivă”, în lipsa coroborării versiunii anterioare și a manuscrisului).» (**Rebreniana**, II, p. 350)

Altfel spus, editorul deplin sau cumplit pare să fie un nepot de-al vestitului ...Ochilă – „... în frunte numai un ochiu, mare cât o sită, și când îl deschidea nu vedea nimic; ... Iar când îl ținea închis, dar fie zi, fie noapte, spunea că vede cu dânsul și în măruntaiele pământului...”, toate lucrurile „găurite ca sitișca, și străvezii, ca apa cea limpede; ...mulțime nenumărată de văzute și nevăzute; ...iarba cum crește din pământ, cum se rostogolește soarele după deal, luna și stelele scufundate în mare; copacii cu vârful în jos, vitele cu picioarele în sus și oamenii umblând cu capul între umere...”, dar care „numai pe sine nu se vede...”

Care Ochilă ne învață să citim corect năframa unui text dar să pricepem și ce se ascunde sub năframă, întrucât... fata împăratului Roș a fost găbuită de sub umbra iepurelui!!!

Adică era pe când nu s-a zărit, pentru că marele maestru editor nu a întemeiat încă o școală, măcar una după croiala filosofului Constantin Noica, fără catalog dar cu școleri ce ies din crângul didascalos mai știutori ca profesorul...

Și bine-ar face culturnicii de la Bistrița, dacă tot n-au știut cum să țină în preajmă un asemenea cărturar de ispravă, să facă rost de bani – cu economii la beculețe de Crăciunul serbat de pe la 1 noiembrie sau ouă închistrite cu trei luni înainte de Sf. Paști, ca să nu mai pomenim focurile bengale!!! – și să organizeze la Chiuza, în modernul și generosul Centru Cultural „Liviu Rebreanu”, o tabără de două săptămâni cu 12 oameni furioși dar studioși pe viața și opera prozatorului Liviu Rebreanu, sub îndrumarea maestrului de ceremonii editorial-exegetice Nicolae Gheran, cu nădejdea că niște ochi tineri au ce învăța de la acest Stan Pățitu din țarcul strâmt al literaturii române. Între pățaniile sale, memorabile rămân și discuțiile cu cerberii de la cenzura multilateral-dezvoltată din vremea socialismului biruitor, cu directori de editură, cu miniștrii postdecembriști ai culturii din „neantul valah” și nu în ultimul rând cu moștenitoarele lui Liviu Rebreanu, vroind să intre basma curată în postumitate.

Liviu Rebreanu era însă încredințat că „Scriitorul trebuie să știe că viața lui întreagă nu poate avea ascunzișuri, nici taine, nici menajamente. Mai curând sau mai târziu, toate se vor da pe față, toate secretele. Prin hârtiile lui vor scotoci oameni diferiți, indiscreți. Discreția scriitorului în viață e inutilă.”⁵³

⁵³. Liviu Rebreanu, pe o cionă, ms. nr. 6, în Arhiva Liviu Rebreanu, Biblioteca Academiei Române, după Nicolae Gheran, *Tinărul Rebreanu*, ed. cit., p. 8.

Și-ar fi un îndoit păcat să nu cunoaștem aceste ascuțișuri: odată că ne-am răsfăța nimicnicia intelectuală și alta că ne-am zdrențui rușinos admirația față de marele prozator român...